

революціонерам Национального возрождения в болгарской литературе. Так великий национальный герой Василь Левский, запечатлен лишь в нескольких произведениях Х. Ботева и И. Вазова, как преданный патриот без внутренней нравственной борьбы. Таким образом, болгарским критикам проблематично рассматривать образ литературного героя, в котором подчеркивается неразрешенный драматизм. Сравнение с аналогичными героями-патриотами в других славянских литературах могли бы пролить дополнительный свет на портрет болгарских героев Возрождения, особенно Левского.

Ключевые слова: патриотическая тематика, болгарская литература, Левский.

THE LOSS PERSONALITY IN PATRIOT VICTIM

Rikev Kamen Rumenov

The paper comments on a lack of critical approach towards revolutionaries' personal dramatic experience in Bulgarian literature from the National revival. Even the greatest national hero Vassil Levski, appearing in several masterpiece works by H. Botev and I. Vazov, is mostly depicted and interpreted as a devoted patriot without any inner moral struggles. Thus Bulgarian criticism fails to appreciate aspects of the literary character, which stress out his unresolved dramatism. Comparisons with similar patriotic characters in other Slavic literatures could throw additional light on the portrait of Bulgarian heroes of the Revival, especially Levski in Ivan Vazov's prologue to his famous ode to the revolutionary.

Key words: a patriotic theme, the Bulgarian literature, Levski.

УДК 821.161.2:929 (О43.3)

Лідія Романенко

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАРМАЛЮКІАНИ В ЕПІЧНИХ ЖАНРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Найістотнішою засадою будь-якого наукового дослідження є його зв'язки з історією, історичним поступуванням і досвідом етносу, держави. Події, пов'язані з діяльністю Кармалюка, припадають на той період в історії українського народу, коли він був позбавлений прав на існування і навіть на історичну пам'ять. Тому намагалися стерти з пам'яті й ім'я легендарного ватажка. Через це і на сьогодні вивчення цього питання залишається актуальним, оскільки і донині перебіг боротьби загонів Кармалюка залишається недостатньо висвітленим в історичній науці й водночас міфологізованим як в українській, так і в польській та російській історіографіях. Причиною цього, на наш погляд, є те, що офіційна історіографія або маскувала чи забороняла справжню історію українців, або переписувала її на свій кшталт, підтасовувала факти, виконуючи волю своїх

«замовників», котрі впродовж століть проводили антинаціональну, антинародну політику в Україні. Дослідження українських, російських і частково польських історіографічних матеріалів стали одним із вагомих джерел української літературної кармалюкіани. Іншим цінним її джерелом є українська народнопоетична творчість. Саме у витворах народного генію якнайповніше втілюється національний код, етнопедагогічні та морально-етичні норми народу, його життєвий досвід, уособлений в художній формі.

У роботі здійснено спробу комплексного аналізу творів про Устима Кармалюка епічних жанрів, що представлені у творах письменників XIX – XXI століть.

Ще Тарас Шевченко мав палке бажання написати окремий твір про месника, але не встиг здійснити свій намір. Хоча, для усвідомлення характеру селянського руху 20 – 30-х років XIX століття на Поділлі та Волині, а, отже, й очолюваного Кармалюком, велике значення має його повість «Варнак» (1845) (російською мовою).

Для української літератури другої половини XIX століття характерним було зображення життя пореформеного села, інтерпретування животрепетних проблем соціального та національного життя, взаємин інтелігенції і народу. Однією зі специфічних ознак вітчизняної літератури цього періоду є її органічна спорідненість із визвольними рухами.

У творчості Марка Вовчка вияскравлюється нова для української прози післяшевченківського періоду концепція людини, пов'язана з розвитком національної свідомості, самоусвідомленням особистості; підвищується ступінь суспільної визначеності характерів, їх протидії несприятливим життєвим обставинам. Як твердить В.Тищенко, ідея написання повісті-казки «Кармелюк» була підказана авторці Т.Шевченком, який також захоплювався героїчним минулим України. Уперше в українській прозі образ народного героя був введений саме в повісті-казці Марка Вовчка «Кармелюк» (1863).

Літературний процес помежів'я XIX – XX століть прикметний пошуками нових підходів письменників до художнього осмислення життя, входженням української літератури в європейський мистецький контекст. Творчість вітчизняних письменників порубіжжя характеризується втручанням у сучасне суспільне життя, шуканнями нових художніх методів, стильовою та жанровою розмаїтістю. Твори, які побачили світ на зламі століть, свідчать про активні намагання їх авторів проникнути у складний душевний світ особистості, її психологію. У тогочасній історичній прозі переважала неширокість тематики, тісне переплетіння авантюричних та історичних конфліктів. Ці тенденції розвитку жанру позначилися й на внутрішній організації історичного роману Михайла Старицького «Разбойник Кармелюк» (1903) (написаного російською мовою). Повне україномовне видання роману (чотири томи) – маловідоме. Найпоширенішим є скорочене одностомне видання. Скорочення відбулися за рахунок вилучення окремих описів перипетій боротьби і, головним чином, екскурсів автора в соціально-історичні обставини. Попри чітко оприявлене

історичне підґрунтя, роман не можна вважати справді історичним. Тут відтворюється широка картина визвольної боротьби українського народу в першій половині XIX століття на Поділлі, і з використанням історичних та фольклорних джерел змальовується образ мужнього й талановитого організатора селянських мас. У романі дії Кармелюка локалізуються межами його повіту та околиць. На думку В. Тищенко, недоліком у зображенні центрального персонажа є надмірна увага автора до його інтимного життя [1]. І у зв'язку з цим, із погляду дослідника, виникає багато надуманих, нереальних ситуацій, що не мали нічого спільного з реальною особою ватажка. Дозволимо собі не погодитися з такою думкою вченого. Річ у тім, що мотивація вчинків і дій героя багато в чому зумовлюється тяжінням письменника до неоромантичного світобачення. Саме з цим пов'язуємо потенційну свободу поведінки персонажа, його прагнення до самореалізації, вивищення над обставинами. Ці моменти увиразнюються якраз у зображенні особистого життя грізного отамана. Романист убачав у Кармалюкові не розбійника, а захисника народу від необмеженої панської сваволі. Таким чином, назва твору була своєрідною антитезою до тогочасних офіційних характеристик. Окрім того, назва «разбойник», як і різні описані пригоди, любовні історії «маскували» національний зміст роману. Думка про розбійництво заперечується тут через висвітлення глибин духовного буття Кармелюка, сповідуваних ним ідеалів, життєвих принципів. Його визвольницька діяльність потлумачується як така, що не має абсолютно нічого спільного з розбійництвом чи корисливістю.

1940 року побачила світ повість Василя Кучера «Кармелюк». Характерно, що сам автор відзначив у ній кілька вразливих місць: поверховість розкриття епохи, невиразність ряду персонажів, сухість викладу. Це можна пояснити не так мистецькою невправністю, як складністю теми, масштабністю авторського задуму. Після війни письменник ознайомився із деякими новими фактами з життя подільського месника (зв'язки з декабристами, знайомство з художником Тропініним тощо). Уже 1954 року вийшов друком історичний роман В. Кучера «Устим Кармалюк». Порівняно з повістю в романі широко представлено історичні обставини, суспільне тло кармалюківського руху, присутньо розширено сферу дій, змінено кількість і склад персонажів, повніше висвітлено їхні взаємини, посилено психологічні, мовні характеристики. Переробляючи повість, В. Кучер звернувся до архівних матеріалів, що стали доступними після війни. Архів захопив письменника, що негативно позначилося на ідейному звучанні твору, деяких образах, композиційному та сюжетному структуруванні. До роману залучено понад півсотні різноманітних документів. Переважна більшість їх пов'язана з головним героєм: доноси, рапорти, свідчення, протоколи допитів, судові вирoki, накази тощо. Тут Кармалюк обливається брудом як злодій, душолюб, людина морально знівечена. В. Кучер часто без жодного застереження цитує дослівно або точно переказує ці документи, в такий спосіб характеризуючи героя. Іноді штучно притягнені

архівні матеріали вступали в суперечність із автором, викликаючи зневіру в правдивості зображуваних подій.

Завважимо, що на роман В. Кучера помітний вплив справили політичний диктат і «соціальне замовлення». Справді має рацію І. Єсаулов, твердячи, що навіть історичний твір у соцреалізмі спроможний «...очевидні факти історичної дійсності підпорядкувати неочевидній «логіці поступального розвитку», що може бути прискорений свідомою советською людиною» [2, с. 596]. Сюжет із далекого минулого, змодельований письменником, сприймається часом як засіб звеличення сучасної йому влади, тоталітаризму. Водночас роман В.Кучера «Устим Кармалюк» є помітним явищем у розвитку літературної кармалюкіани середини минулого століття. Твір прикметний розмаїттям художніх засобів, мовним багатством, виховним потенціалом.

Володимир Гжицький у романі «Кармалюк», спираючись на історичні й фольклорні джерела, наголошує як на національному, так і на соціальному підґрунті народного спротиву. Нестерпне соціальне гноблення дає право Кармалюкові заявити, що життя подільського селянина – справжнє пекло.

Твори на історичну тематику, як відомо, мають свої сильні й слабкі сторони, вразливі місця. Усе залежить від громадянської позиції письменника, від того, що він хоче екстраполювати з минулого в сучасне, відповіді на які суспільні проблеми шукає в минулому історичному досвіді.

Роман Олександра Гижі про Кармалюка зазнав дещо прозаїчної долі. Коли критика й помітила твір, то безвідносно до його ролі в літературному процесі останніх десятиліть минулого віку. Роман «Облога Кармалюка» О. Гижі прикметний наявністю ознак неоромантизму. Історичні факти, офіційні свідчення тісно переплітаються тут із рисами пригодницькими. Домінантним засобом зображення головного героя стає ретроспекція – розлогі спогади, хворобливі марення тощо. Роман побудований у такий спосіб, що сьогочасні події постійно переплітаються з давноминулими. Тема зрадництва проходить через увесь твір. Автор показує, як влада за допомогою фізичної сили, грошей, шантажу вербує інформаторів із оточення Кармалюка. У романі О. Гижі «Облога Кармалюка» отаман виступає уособленням незламної життєвитривалості, незалежності, духовної сили – рис, характерних для людей, котрі з ранніх літ були близькими до праці й героїчних традицій предків. Найвищий авторський намір – зобразити свого героя як втілення сутності етносу, що стоїть біля витоків власного самоусвідомлення.

Твори малої прози про Устима Кармалюка присвячувалися, як правило, ювілейним датам, пов'язаним із життям отамана, і не набували широкої популярності насамперед через те, що друкувалися зазвичай у подільській періодиці (оповідання М.Козлова «На волю», нарис В. Шевченка «Я гріха не маю», оповідання М. Рябого «Це було у селі Кукавці» тощо).

Повстанська діяльність Устима Кармалюка, що її відносимо до однієї з форм державницьких змагань, мала важливе значення для становлення світогляду звичайного українського гречкосія. Легендарний ватажок на

власному прикладі довів, що за волю слід боротися, відновив у народній пам'яті згадки про героїчне минуле України – козаччину та гайдамаччину. Отже, не дивно, що постать легендарного героя викликала незгасаючий інтерес літераторів протягом кількох століть.

Література

1. Тищенко В.І. Історичний роман М.Старицького про Кармалюка/ В. І. Тищенко. – К.: Радянська школа, 1969. – 36 с.
2. Есаулов И. Литература как учебник жизни/ И. Есаулов // Соцреалистический канон. – СПб.: Академический проект, 2000. – С. 583 – 598.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАРМАЛЮКІАНИ В ЕПІЧНИХ ЖАНРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Романенко Лідія Валеріївна

Стаття містить аналіз творів українських письменників XIX – XXI століть про діяльність Устима Кармалюка. Акцентується увага на особливостях інтерпретації кармалюкіани у різні періоди історичного поступу.

Ключові слова: літературна кармалюкіана, образ, творча інтерпретація, історіографія, фольклоризм, національна свідомість.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАРМАЛЮКИАНЫ В ЭПИЧЕСКИХ ЖАНРАХ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Романенко Лидия Валерьевна

Статья содержит анализ произведений украинских писателей XIX – XXI веков о деятельности Устима Кармалюка. Акцентируется внимание на особенностях интерпретации кармалюкианы в разные исторические периоды.

Ключевые слова: литературная кармалюкиана, образ, творческая интерпретация, историография, фольклоризм, национальное самосознание.

INTERPRETATION OF KARMALYUKIANA IN THE EPIC GENRES OF UKRAINIAN LITERATURE

Romanenko Lydia Valeriyvna

The article presents the analysis of works of literature about Ustame Karmalyk of Ukrainian writers of XIX - XXI centuries. The accent was made on specifics of interpretation a phenomenon of karmalyukiana in different historic epoch.

Key words: literary karmalyukiana, image, creative interpretation, historiography, folklorism, national selfconsciousness.